

Потенційні можливості ігрової діяльності в позакласній роботі з фізичного виховання молодших школярів

У статті розкрито теоретичні засади вивчення особливостей позакласної роботи з фізичного виховання молодших школярів. Проаналізовано можливі способи вдосконалення позакласної роботи з молодшими школярами на основі врахування їх вікових особливостей та інтересів, зокрема з урахуванням досвіду зарубіжних і вітчизняних загальноосвітніх шкіл щодо використання ігрової діяльності в позакласній роботі з фізичного виховання

Ключові слова: позанавчальний час, позакласна робота, фізичне виховання, молодші школярі, ігрова діяльність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Програмно-нормативні документи, які регламентують діяльність загальноосвітньої школи, значну роль у розв'язанні питань фізичного розвитку й фізичної підготовки школярів відводять позаурочній роботі. Саме ця ланка шкільної системи виховання має достатні потенційні можливості й здатна доповнити уроки фізичного культури систематичним залученням молодших школярів до формування умінь і навичок, потрібних для здійснення рухової діяльності.

Однак на сьогодні в Україні відсутня науково обґрунтована й практично апробована система організації позакласних занять зі школярами. Переважно такі заняття мають епізодичний характер, часто зводяться до спортивно-масових заходів, рухливих ігор без належного педагогічного керівництва, занять нечисельних спортивних секцій, що загалом не дає можливості повною мірою реалізувати фізкультурно-оздоровчий потенціал позаурочної роботи. Саме тому актуальний пошук інноваційних підходів до організації позакласних занять із фізичної культури.

Аналіз наукових досліджень цієї проблеми. Останніми роками в педагогічній літературі особливо активізувався інтерес до наукового аналізу проблем позаурочної роботи з учнями. У публікаціях учених увага зосереджена на змісті, формах, методах позакласної роботи, принципах організації, педагогічних умовах забезпечення її результативності, на окремих напрямках позаурочної виховної роботи.

Так, позакласну роботу з фізичного виховання вчені трактують як засіб активізації рухової діяльності школярів, подолання проявів гіпокінезії, покращення їх фізичних кондицій та умова оздоровлення. Зокрема, предметні дослідження в цьому аспекті здійснюють В. Бальсевич, М. Віленський, М. Годик, О. Гужаловський, Т. Круцевич, Ю. Курамшин, В. Лях, Ю. Менхин, С. Начинська, В. Пономарьов, С. Сейранов, В. Сонькин, П. Степанов, О. Ушаков, С. Цвек, Г. Шитківа, Б. Шиян та ін.

Як засвідчують дослідження учених (О. Віндюк, О. Ващенко, В. Гнатюк, Д. Григор'єв, М. Дутчак, О. Жабокрицька, М. Єфименко, І. Казанжи, Н. Кудикіна, О. Логвиненко, Б. Максимчук, М. Молнар, В. Поліщук, І. Рядинська, Д. Солопчук, А. Цьось, О. Шалар та ін.), у практиці сучасної загальноосвітньої школи відсутній системний підхід до організації позаурочної роботи з фізичного виховання, не створено нових, адекватних вимогам часу й тенденціям розвитку суспільства, методик позакласної роботи, низький рівень використання апробованих у провідних країнах новітніх технологій фізичного виховання; періодичність позаурочної діяльності не систематична. Особливо це стосується початкової ланки загальноосвітньої школи. Відповідно до означеної вище проблеми актуальним науковим напрямом у теорії і методиці фізичного виховання має стати дослідження нових підходів до організації позакласної фізкультурноспрямованої роботи в початковій школі.

Мета статті – проаналізувати можливі шляхи вдосконалення позакласної роботи з фізичного виховання молодших школярів на основі врахування їх вікових особливостей та інтересів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Упродовж багатьох років однією з найактуальніших проблем фізичного виховання школярів в умовах загальноосвітньої школи залишається недостатність їх масової систематичної участі в цілеспрямованих самостійних заняттях фізичними вправами та спортом. Для формування основних рухових умінь і навичок та їх розвитку на основі оптимальної рухової активності традиційних уроків фізкультури недостатньо. Загальноосвітня школа здатна використовувати для цього

позанавчальний час школярів, зокрема молодших школярів, питома вага якого відображена на схемі рис. 1.

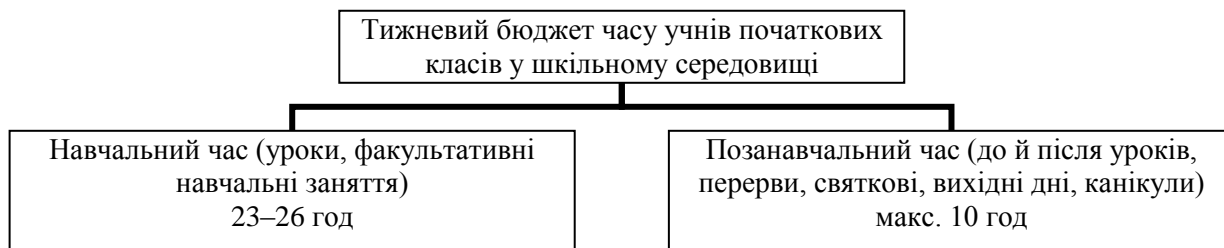


Рис. 1. Складові частини тижневого бюджету часу учнів початкових класів

У середньому впродовж навчального тижня молодший школяр близько двох годин щоденно може бути залучений до педагогічно керованих позакласних занять із різних напрямів навчально-виховного процесу. Серед усіх можливих напрямів особливо вагомую роль відіграє фізичне виховання як природно-фізіологічна основа здійснення всебічного виховання дітей молодшого шкільного віку. Заняття та заходи, які здійснюються у позанавчальний час із фізкультурно-оздоровчого та спортивно-масового напрямів, прийнято називати позакласною (позаурочною) роботою з фізичного виховання.

Важливе значення фізкультурно-оздоровчих можливостей позакласної роботи відображене в багатьох нормативних документах Міністерства освіти і науки України. Зокрема в наказі МОН України від 27.11.2008 р. № 1078 «Про затвердження заходів, спрямованих на реформування системи фізичного виховання учнів та студентської молоді у навчальних закладах України» наголошено на створенні умов в навчальних закладах «для забезпечення фізіологічної норми тижневої рухової активності школярів за рахунок обов'язкових уроків фізичної культури та додаткових занять у позаурочний час», сама ж ця норма передбачена «в обсязі 8–12 годин на тиждень» [3].

Вітчизняна школа нагромадила значний досвід використання різноманітних фізкультурних позакласних занять і заходів, які загалом можна поділити відповідно домінуючих цілей проведення на такі групи:

1) фізичного та гігієнічного виховання впродовж навчального дня (гімнастика до занять, фізкультурні хвилинки й фізкультурні паузи, години здоров'я, спортивні години в групах продовженого дня [8, с. 126]);

2) фізкультурно-оздоровчого напрямку – Дні здоров'я, фізкультурні свята, спортивно-художні вечори, спортивні розваги рекреаційного типу, туристичні походи, квести тощо;

3) спортивно-масового напрямку (робота шкільних спортивних гуртків і секцій, спортивних товариств, клубів, некласифікаційні змагання школярів, Всеукраїнські дитячі спортивні ігри «Старти надій», Всеукраїнський фізкультурно-патріотичний фестиваль школярів України «Козацький гарт», Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») тощо) [7, с. 39].

Усі перелічені різновиди позакласних занять і заходів за кваліфікаційними ознаками учні [6, с. 211–212] поділяють на окремі групи, відображені в табл. 1.

Таблиця 1

Кваліфікація різновидів позакласної роботи

Кваліфікаційна ознака	Характерна група
За спрямуванням	Навчально-допоміжні Спортивно-допоміжні Агітаційно-виховні Інтегровані
За змістом і структурою	Загальногігієнознавчі Загальнофізкультурознавчі Здоров'єзберезувальні Тренувальні Комплексні
За складом учасників	Індивідуальні Групові Масові
За періодичністю	Регулярні Епізодичні
За способом керівництва	Педагогічно керовані Самодіяльні
За умовами проведення	Проведені в спортивному залі

	На шкільному майданчику, стадіоні За межами школи (поселення) Комбіновані
За тривалістю проведення	Короткотривалі Середньотривалі Довготривалі
За способом проведення	Ігрові Змагальні Сюжетні (рольові) У вигляді фізичних вправ Художньо-інтелектуальні Розважальні

Відповідно до наведених ознак будь-який позакласний захід чи заняття детально аналізують, що робить можливим глибше пізнання його сутності та значення в системі фізичного виховання. У позакласній роботі з молодшими школярами можна орієнтуватись на ті різновиди наведені в класифікації, які відповідають їх віковим особливостям.

Позакласна робота, за переконаннями учених [6–8], здатна виконувати відповідальні завдання, які допомагають реалізувати цілі фізичного виховання, а саме:

- сприяти повноцінному фізичному розвитку і вихованню школярів;
- формувати потреби в систематичних заняттях фізичними вправами;
- розширити й поглибити знання, уміння і навички, набуті на уроках фізичної культури, формувати навички здорового способу життя;
- масово залучати школярів до фізкультурної і спортивної роботи, оптимально використовувати навчально-матеріальну базу освітнього закладу;
- задовольнити інтереси школярів до занять різними видами фізичних вправ, спорту, готувати кращих спортсменів, фізкультурного активу школи;
- оптимізувати рухову активність відповідно до щоденних і тижневих норм, проводити активний відпочинок, відновлювати працездатність.

Загалом для позакласної роботи з фізкультурного напряму характерні особливі риси, які відрізняють її від навчальних занять, а одночасно розширюють її потенційні можливості для фізичного виховання учнів загальноосвітніх закладів, а саме:

- добровільна участь школярів у заняттях і заходах;
- відсутність оцінок, особливо незадовільних, які пригнічують дитину;
- відносно обмежений зміст і спрощена структура заняття;
- наступність у виконанні завдань фізичної культури, що реалізують під час навчальних занять;
- проведення занять у складі представників одного класу і різних класів та для учнів однакового й різного віку;
- залучення до підготовки і проведення заходів та занять активістів, інструкторів-старшокласників, батьків-волонтерів, членів педколективу;
- домінування гуманних, товариських відносин між учасниками та організаторами позакласної роботи, співпраці й толерантності;
- зміст, форми, тривалість занять чітко не регламентують, і переважно визначають їх керівники і учасники залежно від конкретних умов роботи, цілей, інтересів, вікових особливостей школярів;
- значний емоційний потенціал заходів і занять, зацікавленість школярів дієм, прагнення до активної участі;
- педагогічне керівництво в процесі позакласної роботи переважно має консультативно-рекомендаційний характер задля стимулювання прояву творчої ініціативи учнів [6–8].

Отже, успішність позакласної діяльності залежить від дотримання принципів добровільності, природовідповідності, систематичності, гуманних відносин, інтерактивності, ініціативності, зацікавленості, емоційності, активної участі, демократичності керівництва.

Успішна реалізація завдань і принципів позакласної роботи фізкультурного спрямування значною мірою залежить від вибору оптимальних системних моделей її організації. У сучасних загальноосвітніх школах, на думку учених [2], декілька таких моделей. Проаналізуємо особливості трьох основних із них.

Перша модель характеризується відсутністю планомірної і цілеспрямованої позакласної роботи. Так, випадкове й нетривале створення фізкультурних чи спортивних гуртків, клубів, які працюють ситуативно, залежно від якихось об'єктивних причин – потреби підготовки до змагань,

фестивалів, масових заходів тощо. Фрагментарно проводять гігієнічні та фізичні вправи в режимі навчального дня. З певною періодичністю відбуваються спортивно-масові та фізкультурно-оздоровчі заходи. Залучення школярів до позакласної роботи мінімальне.

Друга модель вирізняється значно вищою внутрішньою організованістю окремих структур позакласної системи фізкультурного спрямування. Хоча як єдина система повною мірою вона ще не функціонує. Традиційно в загальноосвітніх закладах із такою схемою діяльності в різних ступенях можуть працювати схожі за профілем гуртки, клуби, навіть об'єднання, спілки за узгодженими планами і програмами. Однак переважно діють вони в школі ізольовано; зв'язки із загальношкільною роботою також фрагментарні. Фізкультурно-оздоровчу та спортивно-масову роботу, яку хоч і проводить планово та періодично, часто має формальний характер, вона позбавлена творчості й ініціативності школярів. Однак і за таких умов значна частина учнів бере участь у позакласних заходах та заняттях.

Третя модель організації позаурочної діяльності передбачає глибоку інтеграцію всіх ланок фізкультурної роботи на всіх ступенях загальноосвітньої школи, а також співпрацю з позашкільними закладами, громадськими організаціями, батьками. Найхарактерніші ознаки такої моделі: системність і систематичність позакласної роботи; значна розмаїтість видів, форм, способів проведення; відповідність віку школярів, їх інтересам і запитам, регіональним та місцевим особливостям, оптимальність часу вільного від навчання в будні, святкові, канікулярні дні. Особливі умови, які забезпечують успішне здійснення позакласної діяльності за цією моделлю: самоврядування школярів, активна волонтерська робота старшокласників серед учнів базової і початкової школи, творчий пошук та реалізація інноваційних технологій у галузі фізичного виховання. Фізкультурно-оздоровча і спортивно-масова робота зі школярами за таких умов вирізняється масовістю і активністю. Описана модель найбільш прогресивна і продуктивна, а школи, що її практикують, перетворюються в лабораторії пошуку і реалізації нових ідей.

Особливий інтерес у контексті цього дослідження викликає ознайомлення із зарубіжним і вітчизняним результативним досвідом організації позакласної роботи з фізичного виховання молодших школярів.

Загалом діти молодшого шкільного віку особливо схильні до позитивних емоцій, радісної почуттєвості. У самій їх природі закладена потреба постійно рухатися, бігати, стрибати, гратися тощо. Потужним джерелом яскраво виражених емоцій для них слугують різного типу ігри, зокрема сюжетні та рухливі, дозвіллево-розважальні вправи. Використання таких засобів, методів, стимулів (змагання, заохочення тощо) сприяє трансформації первісних спонтанних, неорганізованих потреб до рухової діяльності в стійкі мотиви самостійних занять фізичною культурою.

Власне, ці особливості враховують у позакласній фізкультурно спрямованій роботі з молодшими школярами у високорозвинутих країнах. Так розроблена в США всебічна комплексна програма фізичного виховання «Кожен може» допомагає дітям молодшого шкільного віку реалізувати свої фізичні можливості. Школярів спрямовують на «активну життєдіяльність», підтримання себе у відмінній фізичній формі, правильне виконання важливих рухових дій, навчаються т. зв. «стилю життя». Ігрові методи основні в роботі з молодшими школярами. Фахівці фізичної культури вважають, що вивчення рухових дій в ігровій діяльності значно ефективніше, ніж окремими вправами. А рухові навички, набуті в грі, міцніші й довговічніші. Заради заохочення дітей до фізкультурних занять у США з 1966 р. надзвичайно ефективно використовують Президентську програму для дітей шкільного віку. До подібних дієвих заходів активізації фізкультурної і рухової активності належать програми «Проект Ектів» (Канада), «Освіта через спорт», що реалізуєть ЮНЕСКО і Рада Європейського Союзу тощо [1, с. 22–23].

Особливо результативно організують позакласну роботу фізкультурного спрямування у Фінляндії. На початку століття в країні було розроблено й апробовано програму «*Muuvit*», яка, урахувавши прагнення дітей молодшого шкільного віку до ігрової діяльності, за допомогою віртуальної мандрівки навчає школярів фізичному здоров'ю, спонукає їх до підвищення рухової активності. Нині у Фінляндії як у країні, що має одні з найвищих показників рухової активності у світі, програма – один із найуспішніших соціальних проєктів. Щороку вона охоплює близько 50 % школярів початкових шкіл (1–6 класи). Програму «*Muuvit*» успішно впроваджуєть у Великій Британії, США, Саудівській Аравії, Польщі, Німеччині, Швейцарії, а 2012 р. апробували в Україні. Дієві способи участі в сюжетно-віртуальній грі: ранкова гімнастика, фізкультхвилинка під час уроків; руханки та ігри під час перерв; активне пересування пішки; рухливі ігри під час канікул; спільні активні заходи з родиною або друзями у вихідні дні тощо [5, с. 21–22].

Аналогами зарубіжних програм позаурочної фізкультурної роботи зі школярами у вигляді гри є системно-організаційні форми роботи, які практикують вітчизняні школи: гра-подорож «Долаємо кілометри шляхами козацької слави наших земляків», ведення «Паспорта здоров'я і руху», волонтерські акції «Веселі рухливі перерви», флешмоби, квести, самофутурування тощо. Значною подією в цьому напрямі стала започаткована у 2003 р. МОН України дитячо-юнацька військово-спортивно патріотична гра «Сокіл» («Джура») як форма національного й військово-патріотичного виховання, оборонно-масової та спортивно-оздоровчої роботи з учасниками гри в позаурочний час. Її сучасний модифікований (у 2013–2014 рр.) стан значною мірою відображає кращі традиції світового та українського скаутингу, і це безумовно подає надії на успішне реформування позакласної роботи з фізкультурного спрямування [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз наукових досліджень особливостей позакласної фізкультурноспрямованої роботи зі школярами засвідчує її значний освітній і виховний потенціал. Вона виступає в ролі потужного допоміжного фактору виконання започаткованих уроками фізичної культури важливих завдань фізичного виховання. Однак традиційні організаційно-педагогічні форми позакласної роботи, які домінують у загальноосвітніх школах, не відповідають сучасним вимогам і потребують удосконалення їх моделей. Нецікаві форми роботи, формальні, уніфіковані підходи до планування і здійснення фізкультурно-масових заходів знижують ефективність залучення школярів до занять у позаурочний час. Особливо це стосується позаурочної роботи з молодшими школярами, яким найбільше подобається така робота у формі ігор. Тому є потреба здійснювати подальший науковий пошук інноваційних способів створення предметно-ігрового середовища молодших школярів у позанавчальний час, яке б стало основою забезпечення емоційно-позитивної атмосфери інтерактивної ігрової взаємодії дитячого контингенту та школярів і педагогів, застосування сучасних фізкультурно-ігрових технологій.

Джерела та література

1. Волкова С. С. Фізичне виховання дітей 5–7 років у спортивно-оздоровчих установах Сполучених Штатів Америки / С. С. Волкова, О. В. Віндюк // Проблеми фіз. виховання і спорту – 2011. – № 1. – С. 21–23.
2. Назарова И. Г. Внеурочная деятельность – важнейший компонент современного образовательного процесса в школе [Электронный ресурс] / И. Г. Назарова. – Режим доступа : <http://www.pandia.ru/text/77/415.php>
3. Наказ МОН України від 27.11. 2008 р. № 1078 «Про затвердження заходів, спрямованих на реформування системи фізичного виховання учнів та студентської молоді у навчальних закладах України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative>
4. Наказ МОН України від 30.09.2014 р. № 1085 «Про проведення у 2014/2015 навчальному році Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/2915->
5. Петрович В. С. Апробація інноваційної гри-подорожі «Муuvit» у навчальних закладах міста Луцька / В. С. Петрович // Пед. пошук. – 2013. – № 1. – С. 21–24.
6. Теория и методика физической культуры : учебник / под общ. ред. Ю. Ф. Курамшина. – 3-е изд. стереотип. – М. : Совет. спорт, 2007. – 464 с.
7. Цьось А. В. Основи знань з курсу «Теорія і методика фізичного виховання» : метод. рек. / А. В. Цьось, Т. В. Гнітецька. – Луцьк : [б. в.], 2006. – 55 с.
8. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів : навч. посіб. : у 2-х ч. Ч. 2 / Б. М. Шиян, І. О. Омеляненко. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2012. – 304 с.

Грицюк Сергей, Грицюк Лидия. Потенциальные возможности игровой деятельности во внеклассной работе по физическому воспитанию младших школьников. В статье раскрыты теоретические принципы изучения особенностей внеклассной работы по физическому воспитанию младших школьников. Актуальность темы предопределена необходимостью модернизации физического воспитания детей младшего школьного возраста, которое осуществляется во внеучебное время и традиционные формы которого часто носят формализованный характер. Задание статьи: изучить разновидности внеклассной работы в физкультурном направлении, подать их классификации и особенности; обобщить задания внеурочной деятельности; проанализировать опыт зарубежных и отечественных общеобразовательных школ относительно использования игровой деятельности во внеклассной работе по физическому воспитанию младших школьников.

Ключевые слова: внеучебное время, внеклассная работа, физическое воспитание, младшие школьники, игровая деятельность.

Gritsyuk Sergij, Gritsyuk Lidiia. Potential of Playing in Extracurricular Work for Physical Education of Junior Schoolboys. The article deals with the theoretical principles of studying the characteristics of extracurricular activities in physical education primary school children. Relevance of the topic predetermined required to upgrade the physical education of children of primary school age, which is carried out outside the classroom. Traditional forms which are often formalized. Setting the article: the study of varieties of extracurricular activities in sports direction, their classification and characteristics; generalization tasks extracurricular activities; analysis of the experience of foreign and domestic schools on the use of playing activities in extracurricular activities in physical education primary school children.

Key words: school hours, extracurricular work, physical education, junior schoolboys, playing activity.

Стаття надійшла до редколегії
29.01.2015 р.